

A RORSCHACH PERFORMANCE ASSESSMENT SYSTEM (R-PAS) IGAZSÁGÜGYI ALKALMAZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

SZABÓ-MÚHELYI Viktória
viktoria.muhelyi@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A klinikai szakpszichológia alkalmazott területei közé tartozik az igazságügyi pszichológia, a szakértői munka végzése. A magyar szakértői tevékenység során kiemelt szerepe van a Rorschach-próbának, azonban egységes módszertani ajánlásokat nem találni a magyar szakirodalomban. Ennek ellenére a tintafolt-teszt az elmúlt évtizedekben számos kutatás tárgyát képezte a nemzetközi irodalomban, és az irányelvekkel összefüggően megjelent az igény a teszt evidence-based használatára. Az exneri hagyományokat megújító, azok empirikus megvizsgálásával foglalkozó kutatócsoport 12 évvel ezelőtt publikálta a Rorschach Performance Assessment System (R-PAS) alapjait, módszertanát. Jelen tanulmány célja ezen szisztéma igazságügyi alkalmazásának ismertetése. Bemutatásra kerülnek az igazságügyi munkára vonatkozó nemzetközi ajánlások, a Rorschach-próba evidence-based igazságügyi használata, valamint a hazai szakértői vizsgálatok során előforduló leggyakoribb kérdések R-PAS rendszeren alapuló megválaszolása. A tanulmány felhívja a figyelmet a Rorschach-próba korszerű használatára, egyúttal segítséget jelenthet a magyar igazságügyi szakértőknek.

Kulcsszavak: Rorschach, R-PAS, igazságügyi szakértés, igazságügyi klinikai szakpszichológia

BEVEZETÉS

A klinikai szakpszichológia egyik alkalmazott területe az igazságügyi pszichológia, a szakértői munka végzése [ld. legfontosabb jogszabályokat: 2016. évi XXIX. tv. az igazságügyi szakértőkről, 9/2006. (II. 27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői területekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai

feltételekről, és a 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről]. A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara (MISZK) az 5/2020. Módszertani levelében határozza meg az igazságügyi klinikai és mentálhigiéniai felnőtt és gyermek szakpszichológia szakértői tevékenységének részleteit (Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara, 2020). A módszertani levél kiemelt jelentőséget tulajdonít

a Rorschach-próbának, lehetőséget teremt az egy éven belüli ismételt tesztfelvételle, azonban – szakértői szempontból indokolható módon – nem részletezi a teszt értelmezésének keretrendszerét, a vizsgálati kérdéshez kapcsolódó mutatókat, skálákat. Jelen tanulmányban a Rorschach-teszt igazságügyi alkalmazhatósága és evidence-based használata áll a fókuszban.

A RORSCHACH-PRÓBA EMPIRIKUS MEGALAPOZOTTSÁGA

A tesztet Hermann Rorschach svájci pszichiáter dolgozta ki, majd publikálta 1921-ben, mint „formaértelmezési” próba: a vizsgálati személynek jelentés nélküli foltoknak kell jelentést adnia (Mérei, 2002). A Rorschach-próba alapvetően egy klinikai pszichodiagnosztikai módszer, számos fontos információt megtudhatunk az adott ember személyiség-, viselkedés- és gondolkodásbeli (pl. pszichózis, személyiségzavar, impulzuskontroll zavara, trauma, stb.) jellemzőiről (Csigó, 2018). Megjelenése óta, az elmúlt száz évben a módszert rendszeresen alkalmazzák, és habár ezalatt több kritika érte (Garb, 1999; Wood et al., 2001), napjainkban is igen népszerű teszt. A személyiségfelmérésekkel foglalkozó nemzetközi szervezet (Society For Personality Assessment) 2005-ben kiadta hivatalos álláspontját (white paper), amelyben összegezve az akkori kutatási eredményeket úgy nyilatkoztak, hogy a Rorschach-próba hasonló reliabilitással és validitással rendelkezik, mint más, általánosan elfogadott személyiségvizsgáló eljárás. A fentiekben túl kiemelik, hogy felelősségteljes használat mellett a teszt megfelelő és megalapozott eredményeket tud mutatni (Board

of Trustees of the Society for Personality Assessment, 2005).

Miután a teszt létjogosultsága tisztázott, a következő kérdés az, hogy hogyan lehet a Rorschach-próbát jól használni. Az utóbbi évtizedekben a terápiás intervenciók mellett a pszichológiai vizsgálatok is egyre növekvő szerepet kaptak az evidence-based gyakorlat szempontjából (Bornstein, 2017; Otto & Heilbrun, 2002). A szakmai ajánlások alapján a hatékony felmérés alapja nem csupán a megfelelő, sztenderdizált mérőeszköz használata, hanem a klinikai gyakorlat, tapasztalatok és páciens jellemzőinek (nem, életkor, szociokulturális, vallási és egyéb fontos tulajdonságok) figyelembevétele (American Psychological Association, 2006). Emellett az evidence-based pszichológiai vizsgálat során változatos információforrásból származó adatok kerülnek integrálásra, valamint a vizsgált probléma kontextuális, a funkciók kategorikus és dimenzionális értelmezése is megtörténik (Wright et al., 2022).

A nemzetközi és hazai Rorschach-gyakorlatot összehasonlítva jelentős eltérést láthatunk a kiértékelés és az értelmezés alapjául szolgáló szisztémában. A nemzetközi szakirodalomban az 1970-es évektől kezdve az Exner-féle keretrendszerben (Comprehensive System) történő értelmezést ajánlják (Exner, 1974), mert fő jellemzője az empirikus alátámasztottság, számszerűsítés, aminek a segítségével lehetőségünk van kutatási hipotézisek megválaszolására, diagnosztikus kategóriákban való gondolkodásra (Császár-Nagy, 2020a). A fentiek ellenére azonban az európai szakemberek a hagyományos, Hermann Rorschach alkotta módszertant tekintik meghatározónak, így hazánkban mind az egyetemi pszichológusképzésben, mind

a klinikai szakpszichológus képzésben az ezen alapuló Mérei-féle keretrendszer számít alapvetőnek (Császár-Nagy, 2020b). A Rorschach-próba magyar sztenderdjét 1989-ben publikálták (Vargha, 1989), amely revíziója 2007–2014 között, közel 10 évvel ezelőtt készült (Molnár, 2020). A szerző és kutatócsoportja szerette volna a nemzetközileg is elismert exneri rendszer magyar alapjait lerakni, azonban úgy látták, hogy a Mérei-féle és az Exner-féle rendszer között áthidalhatatlan különbségek vannak, így ettől végül eltekintettek (Molnár, 2020).

A RORSCHACH TELJESÍTMÉNY ÉRTÉKELÉS RENDSZER (R-PAS)

Az elmúlt évtizedekben nemzetközi szinten tovább nőtt az igény az evidencia alapú vizsgálatok iránt, amelynek eredményeként kifejlesztették az exneri rendszer megújításán alapuló Rorschach Teljesítmény Értékelés Rendszert, az „R-PAS”-t (Meyer & Eblin, 2012). A „teljesítmény” kifejezés hallatán a szakemberek többsége az intelligencia felmérésére irányuló eljárásokra gondolhat, azonban fontos tisztázni, hogy ez jelen esetben a vizsgálati személy teszthelyzet közben nyújtott idiografikus működésének komplex értékelését jelenti: „azt látni, amit a személy tesz, nem pedig azt, amit elmondása szerint tesz” (Meyer et al., 2023, p. 1.). Ez az új értelmezési keretrendszer teljes mértékben evidenciákon alapul, nemzetközi szintű, folyamatosan frissített normatív adatbázissal rendelkezik. A referenciaadatokon túl az R-PAS egy kézikönyv formájában segít az egységes vizsgálatvezetés, jelölés és értelmezés elsajátításában. Részletes példákkal illusztrálja egy jel küszöb alatti, illetve afeletti

értékét, egységes terminológiát és betűkódokat használ (Meyer et al., 2023). A Mérei-féle rendszert használóknak újdonságot jelenthet az úgynevezett válasz–szám optimalizált (R-Optimized) tesztfelvétel, amely révén jelentős mértékben csökken annak az esélye, hogy a jegyzőkönyv értelmezhetetlen a túl kevés vagy túlzottan bonyolult, a túl sok válaszsám miatt (Nagy & Császár-Nagy, 2020).

A jelölések, mutatók az exneri rendszeren alapulnak (amelyből az R-PAS csak azokat tartotta meg, amelyek bizonyos mértékig empirikusan megalapozottak), vagy olyan új változók, amelyek érvényességét az elmúlt évek kutatási eredményei bizonyítják. Az eredmények értelmezése során a magas validitással rendelkező mutatók, skálák, sztenderd pontok az „1. profiloldalon” szerepelnek, míg a „2. profiloldal” azokat a változókat mutatja be, amelyeknek habár van némi klinikai alátámasztottsága, de gyengébb pszichometriai mutatókkal rendelkeznek (Meyer & Eblin, 2012). A szerzők a pontszámok dimenzionális megközelítését preferálják a kategorikus megközelítés helyett: ha egy adott sztenderd pontérték 90 alá (25. percentilis) vagy 110 felé (75. percentilis) esik, tehát minél inkább eltér az átlagtól, annál jobban tér el a páciens adott attribútuma a tipikustól, ami súlyos esetben klinikai problémához, patológiához vezethet. Az R-PAS megalkotása során az is célja volt a munkacsoportnak, hogy az új normák kevésbé legyenek túlpatologizálóak, mint a korábbiak (Meyer et al., 2023). Hazánkban az utóbbi pár évben láthatunk törekvéseket arra, hogy a szakemberek megismerjék az R-PAS-t: megjelentek ismertető közlemények (Császár-Nagy, 2020a; Nagy & Császár-Nagy, 2020), az R-PAS kézikönyv hivatalos

magyar verziója (Meyer et al., 2023), illetve 2021 ősztől hivatalos magyar R-PAS képzést szerveznek (R-PAS®, 2023).

Az R-PAS, mint új átfogó keretrendszer, lehetőséget teremt arra, hogy a Rorschach-próbát a lehető legkorszerűbben és empirikusan megalapozottan használják a szakemberek. A következő kérdés az, hogy hogyan lehet egy olyan speciális területen, mint az igazságügyi pszichológia, a lehető legadekvátábban használni. Habár a Rorschach-próba egy klinikai mérőeszköz, általánosságban elmondható, hogy igazságügyi keretek között is segíthet feltárni az egyén személyiségének szerveződését, gondolkodásának jellegzetességeit, realitáshoz való viszonyát, illetve ezek sérülését (Weiner, 2013).

Ahogy azonban fentebb kifejtésre került, a nemzetközi irányelvek a pszichológiai vizsgálatra, felmérésre is evidence-based ajánlásokat fogalmaznak meg (American Psychological Association, 2006). Kiemelendő Piotrowski (1996) közel harmincéves közleménye, amelyben négy ajánlást fogalmaz meg a Rorschach-próba igazságügyi területen való alkalmazására:

- fontos az adatok megfelelő kiértékelési rendszerben történő elemzése (lásd még Ackerman, 2010),
- az eredményeket más tesztekéből és klinikai megfigyelésből származó tapasztalattal is alá kell támasztani,
- a teszt erősségeire és limitációira egyaránt tekintettel kell lenni,
- a teszt kiértékelését végző szakember legyen jártas a téma régi és friss szakirodalmában.

A nemzetközi szakirodalomban kifejezett ajánlásokat találhatunk az igazságügyben használt pszichológiai vizsgálóeljárásokkal kapcsolatban (American

Psychological Association, 2013; Archer et al., 2016)

- az alkalmazott mérőeszköz legyen sztenderdizálva,
- rendelkezzen elfogadható validitási és reliabilitási mutatókkal,
- eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező vizsgálati személyek esetén is jól használható legyen, valamint
- rendelkezzen normatív (klinikai és nem klinikai) adatokkal az eredmények értelmezése érdekében.

A mérőeszköz sajátosságain túl igazságügyi területen való munkára a nemzetközi irodalomban a több módszeres megközelítést (multi method assessment = MMA) ajánlja (Erard, 2017), ami a fentebb hivatkozott Piotrowski (1996) közleményben megfogalmazottakkal hasonlóan a különböző forrásokból nyert adatok integrálását hangsúlyozza. Egy mérőeszköz, akár önkitöltős kérdőív vagy teljesítményteszt, lehet akár mennyire korszerű, önmagában nem képes az igazságügyi szakértői kérdésre választ adni. Ideális esetben tehát minden adatot szisztematikus megközelítésben kell integrálni (megfigyelések, interjúk, kihallgatási jegyzőkönyvek, egészségügyi dokumentációk, tanúvallomások stb). A szakirodalom alapján (Erard, 2017) ennek a megközelítésnek két fő előnye van. Az első, hogy az átfogó felmérés révén egy sokkal teljesebb képet kapunk a vizsgálati személyről, mintha csak önkitöltős teszteket alkalmaznánk. A második, hogy sokféle információforrásból sokféle adat származik, amelyek között gyakran ellentmondásos értékek is szerepelnek. Habár ez nehézséget jelenthet a szakvélemény elkészítése során, a kutatások alapján az egymásnak ellentmondó információk szintetizálása olyan kognitív feldolgozást igényel, amely figyelmesebb

és alaposabb, tehát a tesztadatok kritikusabb és átgondoltabb feldolgozásához járul hozzá (Erard, 2017).

AZ R-PAS A HAZAI IGAZSÁGÜGYI SZAKÉRTŐI MUNKÁBAN

A legújabb evidence-based ajánlások alapján a fentiekben bemutatott R-PAS megfelelő keretrendszerként szolgálhat az igazságügyi munkában. A továbbiakban viszont kérdés lehet, hogy a különböző ügytípusokhoz, vizsgálati kérdésekhez kapcsolódóan vannak-e jelzésértékű mutatók, pontszámok, szakirodalmi javaslatok. Ennek a megválaszolására a módszertani levélben (MISZK, 2020) tárgyalt legfontosabb vizsgálati kérdések és a hozzájuk kapcsolódó R-PAS mutatók kerülnek bemutatásra (az egyes mutatók kiszámítása és részletes ismertetése nem képezi jelen tanulmány tárgyát, ezekről a magyar kézikönyvből [Meyer et al., 2023] tájékozódhatnak a szakemberek). A kamara módszertani levele (MISZK, 2020) a szakértői tevékenység részleteit a következő nagyobb kategóriákban foglalja össze: VI./3.: Büntető eljárások; VI./4.: Családjogi eljárások; VI./5.: Kártérítési perek és sérelemdíjra irányuló eljárások; VI./6.: Pályaalkalmassági vizsgálatok; VI./7.: Egyéb hatósági eljárások. A következőkben ezek kerülnek részletes ismertetésre.

Büntetőjogi eljárások

A büntetőjogi eljárásokban az igazságügyi pszichológus szakértők felé feltett leggyakoribb kérdések közé tartozik a személyiség szerkezet, a kognitív képességek, érzelmi élet és ehhez kapcsolódó jellemzők felmérése (MISZK, 2020). Viglione

és munkatársai (2022) munkája alapján az akár adaptív, akár maladaptív személyiségvonások felmérése olyan R-PAS mutatók értelmezése segíthet, mint a Complexity, MC, M, TP-Comp, SevCog, FQ-%, WD-%, YTVC', ODL%, MAP/MAHP, AGC. Ezen mutatók széles spektrumot tudnak mutatni a vizsgálati személy pszichés erőfeszítéseiről, alkalmazkodóképességéről, mentalizációs képességről, a gondolkodás jellegzetességeiről, kapcsolódási készségeiről (Meyer et al., 2023). A fentiek mellett vannak olyan kódok, amelyek együttese kifejezetten mentális zavar jelenlétét (EII-3, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%, MOR, YTVC', SC-Comp), traumát (EII-3, YTVC', MOR, AGC) vagy a logikátlan, zavart gondolkodást, torzult valóságérzélelést (Complexity, M, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%) jelzik (Viglione et al., 2022).

Büntetőügyekben fontos szempont lehet a beszámítási képesség vizsgálata, amely a hazai gyakorlatban az igazságügyi elmeorvos szakértő kompetenciájába tartozik, de igazságügyi klinikai szakpszichológus segítségét is gyakran igénybe veszik társszakértőként (Domokos, 2018; 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet). Így a pszichodiagnosztikai vizsgálatok eredményei, különösen a fent részletezett mutatók segíthetik a szakértőket a döntéshozatali munkában. Az R-PAS Percepció és gondolkodási problémák tartomány alá tartozó változók árnyalt képet tudnak mutatni valóságérzélelésről, gondolati dezorganizációról (TP-Comp, WD-%), pszichotikus szintű fogalomalkotási, érvelési vagy gondolat-szervezési hibákról (SevCog). Ezek mellett azonban fontos kérdés lehet a disszimuláció, konfabuláció vagy egyéb olyan motiváció feltárása, ami az eredmények

torzítását célozza. Ehhez már önmagában a válaszsám megfigyelése is hasznos lehet, főleg, ha válaszsám-optimalizált (R-Opt) tesztfelvétel történik. Érdeemes megnézni a biztatások (Pr) számát, mert ha azok hatására is alacsony válaszsám található a jegyzőkönyvben, az motivált torzítás vagy szorongás által vezérelt védekező manőver jele is lehet (Meyer et al., 2023).

A fentiek mellett büntetőügyi vizsgálatok során irányulhat kérdés a vizsgálati személy pszichoszexuális fejlődésére, érzelmi-indulati életére és interperszonális jellemzőire. Az R-PAS Reprerentáció a szelfről és másokról tartományába tartozó mutatókból számos jellemzőre következtethetünk az egyén interperszonális működését illetően. Az egyik ilyen az ODL%, amely jelzi az implicit függésre utaló attitűdöket, amelyek megnyilvánulhatnak mind az oralitásra, a dependenciára, illetve ezek perceptuális tagadására irányuló válaszok formájában (Meyer et al., 2023). A kapcsolati működés jelzései továbbá az emberreprerentációk (GHR, PHR) és a viszonyok egészséges (autonóm) vagy patológiás minősége (MAH-MAP), illetve ezek arányai MAP/MAHP (Meyer et al., 2023).

Igazságügyi keretek között, különösen büntetőügyekben az egyik legfontosabb kérdés lehet a vizsgált személy indulati élete, agresszivitása, impulzivitása. Egy friss irodalomkutatás (de Ruiter, 2021) során a fenti kérdésekre vonatkozóan három mutatót vizsgáltak:

- az agresszív kódok (tartalmak, mozgás, illetve további exneri agresszióval kapcsolatos kódok);
- a fehér válaszok (mennyisége, minősége);
- valamint a forma és szindominált válaszok aránya.

A tanulmányban összegzett eredmények alapján az agresszív tartalmak (AGC) megjelenése pozitív prediktora számos antiszociális személyiségvonásnak, míg a morbid tartalom (MOR) a borderline személyiségvonások szignifikáns előrejelzője. A legújabb nemzetközi irodalom (Viglione et al., 2022) szintén az AGC menti értelmezést javasolja, mert a forenzikus és normatív mintákban összehasonlítva az agresszív mozgás (AGM) nem mutat szignifikáns különbséget. Az AGC nevű változó jelzi azokat a tartalmakat, amelyek veszélyesek, károsak vagy rosszindulatúak. Megjelenésük a jegyzőkönyvben jelezhet egyrészt az agresszióval, hatalommal való azonosulást, másrészt ennek egy társadalmilag elfogadhatóbb megjelenési formáját (versengés, foglalkozásválasztás), vagy harmadrészt az agressziótól való félelmet, esetleg a két véglet közti ingadozást (Meyer et al., 2023). Emellett az elmúlt évek kutatásai megerősítik, hogy az agresszív tartalmak megjelenése nem egyértelműen csak agresszív késztetésekre, antiszociális viselkedésre, hanem az áldozattá válástól való félelemre is utalhat (de Ruiter, 2021). A változó értelmezésekor fokozottan fontos szerepe van a kontextuális információk elemzésének, mert a pozitív benyomáskeltésre való törekvés során elképzelhető, hogy a vizsgálati személy el tudja fojtani, vagy esetleg tagadja az agresszív érdeklődést, hogy kevésbé agresszívnek mutassa be magát (Viglione et al., 2022).

Az agresszív kódok mellett a fehér áréára adott válaszok és a forma-színválaszok aránya is több kutatás tárgyát képezte. Megfontolandó lehet a szín és formadominált válaszok arányát értékelni (FC:CF+C), mert a mutató szignifikáns kapcsolatban áll az érzelmi impulzivitással (Mihura et al.,

2013). Habár a fehér válaszok hagyományosan az oppozíciót, makacsságot jelezhetik, ennek ellenére Mihura és munkatársai (2013) nem találtak szignifikáns kapcsolatot a kettő között.

Esetvignetta

Corine de Ruiter (2021) tanulmányában bemutat egy esetet: a 20 éves, zárkózott és félénk egyetemista fiú emberölés miatt került börtönbe, illetve igazságügyi kivizsgálásra. A fiú a vele egy házban élő lányhoz próbált közeledni, aki azonban nem kívánt romantikus kapcsolatba lépni vele. Ez a visszautasítás tovább fokozta az amúgy hónapok óta tartó depresszív tüneteit, öngyilkos gondolatait, ami hatására elhatározta, hogy szuicidálni fog. Nagy mennyiségű alkohol fogyasztását követően felment a lányhoz, egy késsel több sérülést okozott a lánynak, aki az életéért könyörgött a fiúnak. Ez váratlanul kizökkentette őt, amelyet követően felszaladt a tetőre, mentőt hívott a lányhoz, ezután szuicidálni akart, de nem tudta megtenni. Végül a rendőrség fogta el a közeli vonatállomáson. A Rorschach-próba alapján gondolkodási és észlelési zavarokra vonatkozó mutatói (EII-3, TP-Comp, WSumCog, SevCog, WD-%) egy vagy két szórással is az átlag felettiek voltak; illetve elmosódott határok, éretlen és maladaptív emberreprezentációk, valamint szegényes érzelmszabályozási készségek jelzései voltak láthatóak. Az átfogó pszichodiagnosztika során kiderült, hogy a súlyos érzelmszabályozási nehézségei voltak, emellett depresszív és obszesszív-kompulzív személyiségjegyek is feltárhatóak voltak.

Családjogi eljárások

A családjogi eljárások során a leggyakoribb kérdések a szülői felügyelet megosztására, kapcsolattartási szabályozásokra, gyermekelhelyezésre, nevelési alkalmasságra és örökbefogadásra irányulnak (MISZK, 2020). A módszertani levél alapján a nevelésre való alkalmasság azt jelenti, hogy a személy rendelkezik az érzelmi, gondolkodási és viselkedésszabályozási, alkalmazkodási képességekkel, érzelmi gazdagsággal és a realitáshoz való viszonya megtartott.

Viglione és munkatársai (2022) összefoglaló tanulmányából ismét nagy jelentősége van a gondolkodás és valóságészlelés minőségét jelző mutatóknak (Complexity, M, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%), viszont itt kiemelendő továbbá a feszültségtűrés és stresszel való megküzdés színvonalát mutató mérőszámok fontossága.

Az R-PAS profil Stressz- és distressz tartományában szereplő változók jelezhetik a stresszel való maladaptív megküzdés olyan formáit (m, Y, YTV C'), mint az ingerültség, diszfória, tehetetlenség, szorongás. Az előzőek mellett az embermozgások (M) és a súlyozott színvonalasok (MC) aránya is jelzésértékkel bír: a pszichológiai aktivitás, az erőforrások és megküzdés minőségéről adhat támpontokat (Meyer et al., 2023). A szülők és gyermek viszonyának felmérése érdekében itt is fontos szerepe lehet az interperszonális stílus feltárásában hasznos mutatók (ODL%, MAP-MAH, MAP/MAHP) értelmezésének (Viglione et al., 2022).

Kártérítési perek, sérelemdíjra irányuló eljárások

Kártérítési perek esetén általában az igazságügyi pszichiáter szakértő az elsődlegesen bevont szakember, de traumához, érzelmi veszteséghez, közúti balesethez kapcsolódóan pszichológus szakértőre is szükség lehet. Ilyen esetekben a leggyakrabban vizsgálati kérdések arra irányulnak, hogy a vizsgálati személy pszichés státuszában megjelenik-e valamilyen zavar, amely a történetekkel (pl. hozzátartozó vagy egészség elvesztése, maradandó fogyatékoság) összefüggésben állhat (MISZK, 2020).

A Rorschach-teszt önmagában nehezen bizonyítja egy trauma tényét, sokkal inkább lehetőséget teremt arra, hogy a vizsgált személy (az önköltőtől kérdőívekkel szemben) indirekt módon kommunikálja az esetleges traumával kapcsolatos képzeteket, gondolatokat, érzelmeket (Csigó, 2018). Viglione és munkatársai (2012) egy korábbi munkájukban a trauma vizsgálatához kapcsolódóan öt szempontot javasolnak:

- kognitív beszűkülés,
- trauma vonatkozású képzetek,
- trauma vonatkozású kognitív zavarok,
- stresszreakciók és
- disszociáció.

Esetvignetta

Egy friss esettanulmányban (Morales & Viglione, 2023) olvashatunk egy veterán férfiről, aki emberrablás és szexuális erőszak miatt komplex és átfogó igazságügyi vizsgálaton vett részt. A férfival több interjú, alapos megfigyelés, önköltőtől tesztek és Rorschach-próba felvétele is történt. A szerzők az eredményeket a traumához

kapcsolódó változók (Viglione et al., 2012) mentén elemezték, és súlyos poszttraumatikus jegyeket (traumához kapcsolódó képzetek, az emberi kapcsolatok zavara, disszociáció, távolítások, valóságtesztelés zavara) találtak. A tanulmány szerint a trauma tünetei a vizsgált személy önkontrolljának és döntéshozási képességeinek csökkenéséhez, disszociációhoz, sérült valóságészleléshez, valamint az érzelmszabályozás zavarához vezethettek, ami hatására a férfi a bűncselekményt elkövette (a PTSD mellett a vizsgált személy disszociatív személyiségzavar diagnózist is kapott).

A fentiek mellett a balesetekhez, traumákhoz kapcsolódó vizsgálati kérdéseknél kifejezetten nagy jelentősége van a pre-morbid személyiségnek, ezért minden előző vizsgálati eredmény hasznos lehet (korábbi vélemények, társadalmi aktivitás, tanúvallomások). A Viglione és munkatársai (2022) által készített összefoglaló tanulmány alapján az R-PAS eredmények a múltira és jövőre irányuló kérdések tekintetében akkor lehetnek informatívak, ha az adott változó stabil, és más információforrások is megerősítik (pl. zárójelentések, korábbi teszteredmények).

A balesethez, traumához kapcsolódó vizsgálat esetén tehát a személyiség szerkezetre vonatkozó fentebb kifejtett mutatókon kívül érdemes lehet a stresszkezeléshez, rezilienciához kapcsolódó változókat értékelni (MC, AGC, EII-3, YTVC', MOR, ODL%, MAP/MAHP vagy MAP-MAH), valamint felmérni az esetleges szuicid rizikót, öndesztruktív tendenciákat (SC-Comp; (Meyer et al., 2023). Amennyiben bebizonyosodik a károsodás a szakértő maga is javasolhatja a pszichoterápia szükségességét (MISZK, 2020).

Egyéb eljárások

A módszertani levél a fentebb részletezett leggyakoribb eljárások mellett egyéb eseteket is említ, ahol pszichológus szakértőre is szükség lehet. Egyrészt a 6/2020. (V. 25.) IM rendelet alapján a kamarai levél lehetővé teszi, hogy bizottsági tagként igazságügyi pszichológus szakértő is részt vegyen bírói pályaaalkalmassági vizsgálat elvégzésében. Másrészt egyéb hatósági kirendelés során közlekedésben való részvételre való képesség vagy bizonyos munkakörök betöltésére való alkalmasság vizsgálatában is felkérhető klinikai szakpszichológus szakértő. A pályaaalkalmassági vizsgálatok során a pszichológus szakértőnek azt kell vizsgálnia, hogy az adott személy kellő biztonsággal és felelősséggel képes részt venni a munkájában, például a közlekedésben.

A műszeres vizsgálatok (figyelemteszt, monotóniatűrés, intelligencia stb.) mellett a személyiség olyan aspektusait kell elemezni, mint az önkontroll, az alkalmazkodóképesség minősége, az érzelmi és indulati élet, az agresszióra való hajlam, a felelősségtudat és a pszichés kifáradás (Bálint, 2020). Ezek vizsgálatához érdemes az R-PAS stresszkezeléshez és feszültségtűréshez, gondolkodáshoz, valóságészleléshez és döntéshozási képességekhez kapcsolódó, valamint az agresszivitással foglalkozó mutatóit értékelni (Complexity, M, MC, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%, EII-3, YTVC', MOR, ODL%, MAP/MAHP, AGC).

ÖSSZEFOGLALÁS

A fenti bekezdések alapján jól látható, hogy a különböző eljárástípusok során a személy számos pszichés jellemzője vizsgálható. Ezek között lehetnek átfedések, illetve lehet, hogy egy kérdés egy specifikus attribútumra vonatkozik. Az 1. táblázat a gyakran vizsgált pszichés konstruktumokat és a hozzájuk tartozó R-PAS mutatókat foglalja össze. A táblázat saját szerkesztés, Viglione és munkatársai (2022) publikációja alapján készült.

Az előzőekben részletezettekén túl bármilyen helyzetben előfordulhat, hogy a szakértői vizsgálat során a vizsgálati személy pozitív benyomáskeltésre, disszimulációra vagy éppen ellenkezőleg, negatív képeltetésre, szimulációra törekszik. Az önbevalláson alapuló, papírceruza tesztekkel szemben a Rorschach-változók kevésbé vannak kitéve ezek befolyásoló hatásának (Viglione et al., 2022).

Összefoglalva elmondható, hogy az alábbi ajánlások figyelembevételével érdemes dolgozni, ha igazságügyi szakértés során Rorschach-próba felvétele történik (American Psychological Association, 2013; Erard, 2017; Piotrowski, 1996; Viglione et al., 2022):

- Az Amerikai Pszichológiai Társaság (2013) irányelvei alapján gondos és képzett használat mellett a Rorschach-próba alkalmas igazságügyi kontextusban való alkalmazásra.
- A nemzetközi (főleg Egyesült Államok) tapasztalatok alapján a bírók nem tesznek különbséget az egyes Rorschach-keletrendszerek között. A rendelkezésre álló szisztémák közül az R-PAS a leginkább empirikusan alátámasztott, így alkalmazása a leginkább elfogadható.

1. táblázat. Igazságügyi szakértés során gyakran vizsgált pszichológiai konstruktumok és a hozzájuk kapcsolódó R-PAS változók.

Saját szerkesztés, forrás: Viglione és munkatársai (2022)

Vizsgálati konstruktumok	R-PAS változók
(Mal)adaptív személyiségvonások	Complexity, MC, M, TP-Comp, SevCog, FQ-%, WD-%, YTVC', ODL%, MAP/MAHP, AGC
Mentális zavar jelenléte	EII-3, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%, MOR, YTVC', SC-Comp
Gondolkodási, észlelési zavar jelenléte, valóság-észlelés pontossága, döntéshozási képességek	Complexity, M, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%
Feszültségtűrés, stresszel való megküzdés, reziliencia	MC, AGC, EII-3, YTVC', MOR, ODL%, MAP/MAHP vagy MAP-MAH
Emocionális distressz, hangulatzavar, diszfóriás hangulat, reménytelenség	EII-3, WSumCog, SevCog, YTVC', m, MOR, SC-Comp, AGC
PTSD, trauma	EII-3, YTVC', MOR, AGC
Agresszióval való foglalkozás	AGC
Interperszonális stílus	ODL%, MAP-MAH

- Ahogy semmilyen más pszichológiai teszt, a Rorschach-próba sem használható egy tiszta és egyértelmű, ügyszó kapcsolódó kérdés nélkül.
- Ahogy más pszichodiagnosztikai vizsgáloeljáráások, úgy a Rorschach-próba is a vizsgált személy (például gyanúsított) bizonyos tulajdonságainak, személyiség szerkezetének feltárására alkalmas, nem pedig konkrét bűncselekmény bizonyítására.
- Szakvélemény készítése során minden lehetséges adatforrásból származó információ integrálására kell törekedni. Így az R-PAS alapján nyert adatokat is más tesztekéből és klinikai megfigyelésből származó tapasztalattal is alá kell támasztani.
- Az R-PAS alapján született véleménynek tartalmaznia kell a változók és az összefüggések korlátait, limitációit.
- Az R-PAS nem elfogadható igazságügyi környezetben abban az esetben, ha

a vizsgálatvezető nem eléggé képzett, ha nem megfelelő a vizsgálat lebonyolítása és értelmezése, vagy ha nincs releváns, pszichológiai konstruktumhoz kapcsolódó kérdés.

Habár az elmúlt években számos esettanulmányt publikáltak, amelyben erőszakos bűnelkövető (Nørbech, 2020), esetleg gyilkos vagy sorozatgyilkos (Morales & Viglione, 2023; Schug, 2022); akár családjogi eljárásban gyermek és a szülők (Lee, 2018) R-PAS jegyzőkönyve, profilja kerül ismertetésre, a keretrendszer eddigi legnagyobb hátránya, hogy forenzikus normatív adatai csak gyermekelhelyezési perekből származnak. Kutatások alapján az érintett szülők esetén a legtöbb mutató átlagos értéket mutat, azonban két változót találtak, ami jelentőséggel bírhat: a pozitív benyomásra való törekvés melletti rossz formaválaszok, illetve a kooperatív interakciók és az elfojtott agresszív tartalmak gyakori megjelenése jelzésértékű lehet (Viglione et al., 2022).

Ez egyrészt hasznos lehet a magyar szakembernek, mert hazánkban is kiemelt jelentősége van a klinikai szakpszichológus szakértői vizsgálatnak a gyermekelhelyezési eljárásokban (Hegedűs, 2022). Másrészt felhívja a figyelmet arra, hogy mind nemzetközi, mind hazai szinten fontos lenne újabb

normatív adatokat gyűjteni további klinikai és nem klinikai populációkból. Újabb kutatások és adatgyűjtés által tovább lehet optimalizálni, árnyalni a teszt empirikus megalapozottságát és alkalmazhatóságát.

SUMMARY

POSSIBILITIES FOR THE APPLICATION OF THE RORSCHACH PERFORMANCE ASSESSMENT SYSTEM (R-PAS) IN FORENSIC SETTINGS

Background and aims: The applied fields of clinical psychology include forensic psychology, the conduct of forensic assessment. The Rorschach test has a special role in Hungarian forensic examination, but there are no standard methodological recommendations in the Hungarian literature. Nevertheless, the Rorschach Inkblot Method has been the subject of several research in the international literature in recent decades, and in the context of the guidelines, there has been a demand for evidence-based use of the test. The research group that renewed the Exnerian tradition and carried out various empirical research, published the foundations and methodology of the Rorschach Performance Assessment System (R-PAS) 12 years ago. The purpose of this paper is to describe the application of this system in the forensic context. It presents international recommendations for forensic work, the evidence-based forensic use of the Rorschach test, and the R-PAS-based answers to common questions in forensic assessments. This paper raises awareness of the evidence-based use of the Rorschach test and could be practical aid to Hungarian forensic experts.

Keywords: Rorschach, R-PAS, forensic examination, forensic clinical psychology

IRODALOM

- Ackerman, M. J. (2010). *Essentials of forensic psychological assessment*. John Wiley & Sons.
- American Psychological Association. (2006). Evidence-based practice in psychology. *The American Psychologist*, 61(4), 271–285. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.271>
- American Psychological Association. (2013). Specialty guidelines for forensic psychology. *The American Psychologist*, 68(1), 7–19. <https://doi.org/10.1037/a0029889>

- Archer, R. P., Wheeler, E. M. A., & Vauter, R. A. (2016). Empirically supported forensic assessment. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 23(4), 348–364. <https://doi.org/10.1111/cpsp.12171>
- Bálint, T. (2020). A végleges hatályú járművezetéstől eltiltás alóli mentesítés – különös tekintettel a rendkívüli pályaalkalmassági vizsgálatra. *Jogi Fórum Publikáció*. <https://www.jogiforum.hu/publikacio/2022/03/21/a-vegleges-hatalyu-jarmuvezetestol-eltiltas-aloli-mentesites-kulonos-tekintettel-a-rendkivuli-palyaalkalmassagi-vizsgalatra/>
- Board of Trustees of the Society for Personality Assessment. (2005). The status of the Rorschach in clinical and forensic practice: An official statement by the Board of Trustees of the Society for Personality Assessment. *Journal of Personality Assessment*, 85(2), 219–237. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa8502_16
- Bornstein, R. F. (2017). Evidence-Based Psychological Assessment. *Journal of Personality Assessment*, 99(4), 435–445. <https://doi.org/10.1080/00223891.2016.1236343>
- Császár-Nagy, N. (2020a). Quo vadis Rorschach-teszt? A Rorschach-próba múltja, jelene, krízisei, megújulása és jövője. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 75(1), 13–32. <https://doi.org/10.1556/0016.2020.00003>
- Császár-Nagy, N. (2020b). A Rorschach-próba hazai útja. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 75(1), 33–44. <https://doi.org/10.1556/0016.2020.00004>
- Csigó, K. (2018). *A Rorschach-teszt klinikai alkalmazása*. Medicina Könyvkiadó Zrt.
- de Ruiter, C. (2021). The Rorschach and violent crime. *Rorschachiana*, 42(2), 175–195. <https://doi.org/10.1027/1192-5604/a000134>
- Domokos, A. (2018). A belátási képesség a büntetőjogban. In Domokos, A. (Ed.): *5 éves a Büntető Törvénykönyv*. (pp. 39–49). Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXIII. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és jogtudományi Kar.
- Erard, R. E. (2017). Multimethod forensic assessment using the Rorschach in personal injury evaluations. In Erard, R. E., & Evans, F. B. (eds.): *The Rorschach in multimethod forensic assessment: Conceptual foundations and practical applications* (pp. 160–193). Routledge.
- Exner, J. (1974). *The Rorschach: A Comprehensive System*. Wiley.
- Garb, H. N. (1999). Call for a moratorium on the use of the Rorschach Inkblot Test in clinical and forensic settings. *Assessment*, 6(4), 313–318. <https://doi.org/10.1177/107319119900600402>
- Hegedűs, Á. (2022). A szakértő szerepe a személyi állapotot érintő perekben. *Belügyi Szemle*, 70(9), 1763–1792. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.9.3>
- Lee, S. M. (2018). Using R-PAS in family law cases. In Mihura, J. L., & Meyer, G. J. (eds.): *Using the Rorschach Performance Assessment System® (R-PAS®)* (pp. 246–281). Guilford Press.
- Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara. (2020). *A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara 5/2020. Számú Módszertani levele az igazságügyi klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológia egyes szakértői vizsgálatairól*. (Hatályos: 2020.12.04. napjától) Letöltve 2023.10.06. <https://misk.hu/index.php/tudastar/kamarai-modszertani-levelek>
- Mérei, F. (2002). *A Rorschach-próba*. Medicina Könyvkiadó Rt.

- Meyer, G. J., & Eblin, J. J. (2012). An overview of the Rorschach Performance Assessment System (R-PAS). *Psychological Injury and Law, 5*(2), 107–121. <https://doi.org/10.1007/s12207-012-9130-y>
- Meyer, G. J., Viglione, D. J., Mihura, J. L., Erard, R. E., & Erdberg, P. (2023). *Rorschach Teljesítmény Értékelés Rendszer R-PAS®*. Medicina Könyvkiadó Zrt.
- Mihura, J. L., Meyer, G. J., Dumitrascu, N., & Bombel, G. (2013). The validity of individual Rorschach variables: Systematic reviews and meta-analyses of the comprehensive system. *Psychological Bulletin, 139*(3), 548–605. <https://doi.org/10.1037/a0029406>
- Molnár, F. (2020). A magyar Rorschach-rendszer revíziója és az új, sine morbo standard. *Magyar Pszichológiai Szemle, 75*(1), 73–85. <https://doi.org/10.1556/0016.2020.00007>
- Morales, T. I., & Viglione, D. J. (2023). Using Quantitative and Qualitative Rorschach Data within a Multi-Method, Forensic Assessment of Dissociative Posttraumatic Stress Disorder. *Psychological Injury and Law, 16*(2), 116–140. <https://doi.org/10.1007/s12207-022-09453-1>
- Nagy, Z., & Császár-Nagy, N. (2020). Az R-PAS (Rorschach Teljesítményértékelő Rendszer) bemutatása. *Magyar Pszichológiai Szemle, 75*(1), 67–72. <https://doi.org/10.1556/0016.2020.00006>
- Nørbech, P. C. B. (2020). Sadomasochistic Representations in a Rage Murderer: An Integrative Clinical and Forensic Investigation. *Journal of Personality Assessment, 102*(2), 278–292. <https://doi.org/10.1080/00223891.2018.1506459>
- Otto, R. K., & Heilbrun, K. (2002). The practice of forensic psychology: A look toward the future in light of the past. *American Psychologist, 57*(1), 5–18. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.1.5>
- Piotrowski, C. (1996). Use of the Rorschach in Forensic Practice. *Perceptual and Motor Skills, 82*(1), 254–254. <https://doi.org/10.2466/pms.1996.82.1.254>
- R-PAS®. (2023). *Workshop history*. <https://r-pas.org/WorkShops/WorkshopHistory>
- Schug, R. A. (2022). Personality disorder traits, Rorschach performance, and neuropsychological functioning in the case of a serial killer: The importance of a multilevel approach in the assessment of personalities associated with extreme and repetitive violence. *Journal of Personality Assessment, 104*(4), 559–571. <https://doi.org/10.1080/00223891.2021.1942023>
- Vargha A. (1989). *A magyar Rorschach Standard táblázatai*. Tankönyvkiadó.
- Viglione, D. J., de Ruiter, C., King, C. M., Meyer, G. J., Kivisto, A. J., Rubin, B. A., & Hunsley, J. (2022). Legal admissibility of the Rorschach and R-PAS: A review of research, practice, and case law. *Journal of Personality Assessment, 104*(2), 137–161. <https://doi.org/10.1080/00223891.2022.2028795>
- Viglione, D. J., Towns, B., & Lindshield, D. (2012). Understanding and using the Rorschach inkblot test to assess post-traumatic conditions. *Psychological Injury and Law, 5*(2), 135–144. <https://doi.org/10.1007/s12207-012-9128-5>
- Weiner, I. B. (2013). The Rorschach Inkblot Method. In Archer R. P., & Wheeler, E., M., A. (eds): *Forensic uses of clinical assessment instruments, 2nd ed.* (pp. 202–229). Routledge.

- Wood, J. M., Teresa, P. M., Garb, H. N., & Lilienfeld, S. O. (2001). The misperception of psychopathology: Problems with the norms of the comprehensive system for the Rorschach. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 8(3), 350–373. <https://doi.org/10.1093/clipsy.8.3.350>
- Wright, A. J., Pade, H., Gottfried, E., Arbisi, P., McCord, D., & Wygant, D. (2022). Evidence-based clinical psychological assessment (EBCPA): Review of current state of the literature and best practices. *Professional Psychology: Research and Practice*, 53. <https://doi.org/10.1037/pro0000447>

Alkalmazott jogszabályok

- 9/2006. (II. 27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről
- 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről
- 6/2020. (V. 25.) IM rendelet a bírói pályalkalmassági vizsgálatról